

Jens Hougaard

Argumenter for historien

I en vis forstand har diskussionen om historien allerede længe eksisteret. Det har været en del af det marxistiske opgør med den borgerlige videnskab at anfægte det borgerlige historiesyn. Den marxistiske kritik af den borgerlige videnskabs historieforståelse har samlet sig om hovedtesen: den borgerlige tænkning er *ahistorisk*. Dette betyder ikke at den borgerlige videnskab ikke har tænkt over historien, men derimod at den ikke har tænkt historisk. Inden for humaniora har nok især dannelsesstraditionen bidraget til at spærre for en historisk tænkning. Den har ganske vist som ingen anden skole beskæftiget sig med historiske emner, men den har gjort det ud fra en klassisk borgerlig synsvinkel. Dannelsesstraditionens hovedinteresse har været socialisationsteorien. Den er blevet udviklet på et individualistisk grundlag, der svarer til det tidlige borgerskabs erfaringer, men uden det tidlige borgerskabs radikale materialisme. Dannelsesstraditionens historieforståelse har været præget af en typologiserende historisme, der kun i ganske få undtagelsestilfælde har kunnet gribe historiens dynamiske og sammenhængsskabende elementer. I hele sit forløb har den været præget af sin oprindelse i den tyske og danske romantik, hvor borgerskabet efter at dets revolutionære bestræbelser var brudt sammen måtte lægge sig i læ af feudalismen. Således blev den historiske tænkning hos borgerskabet overladt til den del af borgerskabet der bedst var i stand til at formulere de borgerlige erfaringer uden konfrontation med det feudale hierarki. *Den borgerlige tænkning blev overladt til embedsstanden*. Den humanistiske forskning har derfor snarere været præget af grundighed og „ærlighed“ end af det revolutionære borgerskabs mod til at arbejde sig udover allerede gjorte erkendelser. Netop sådan måtte det være når embedsmanden skulle udarbejde borgerskabets ideologi men var bundet af sin embedsmæssige loyalitet over for en klassemodstander. Dannelsesstraditionen måtte blive konservativ.

Med disse historiske fremvækstbetingelser sættes væsentlige dele af de karakteristika, der i dag præger dannelsesstraditionen. Borgerskabets defensive placering i den situation, hvor dannelsesstraditionen er vokset frem, betød at enhver refleksion over historien kunne føre frem mod konflikt med feudalismen. Inden for socialisationsteoriens rammer lod det sig derimod gøre at udvikle de borgerlige erkendelser uden at støde an. Den borgerlige historieskrivning kunne gennem arbejde med socialisationsteori, der mundede ud i forskellige formuleringer af dannelsesidealet, fastholde sin klasse-mæssige identitet, men på bekostning af radikaliteten og på bekostning af et udviklet historiesyn.

Historisk var dannelsesstraditionen, hvad angår bearbejdningen af historien en regression bag om f. eks. de engelske empirister og bag om rationalismen. Hvor disse på et individualistisk grundlag dog udviklede samfundsteorier, dér blev forståelsen af individets eksistensbetingelser alene dannelsessteoriens interessefelt. Den var ikke blot individualistisk men også individualiserende. Det er derfor grundlæggende for dannelsesstraditionen, også som vi kender den idag, på tværs af den historiske udvikling at fastholde individets identitet. I litteraturkritikken viser det sig som en mægtig vilje til at projicere det borgerlige individs eksistensbetingelser ind over alle historiske perioder. (Aage Henriksens læsning af folkeviserne er et eksempel). Dannelsesstraditionens interesse for historien er derfor snarere end en interesse for historien en interesse i i historien at påvise de borgerlige eksistensbetingelsers almenhed. Dannelsesstraditionen har således et væsens-træk fælles med al borgerlig tænkning. Den er i sin tendens anti-historisk.

Hos Vilhelm Andersen, dansk litteraturkritiks absolutte højdepunkt, er disse tendenser tydelige. Hans *Tider og Typer, Af dansk Aands Historie* er helt ud i sin titel talende omend ikke så eksplicit som hans indledning.

Videnskabeligt set er mit Arbejde intet mere end en Tolkning af den danske Aands Historie gennem dens Typer. Kunstnerisk er det intet mindre end et Forsøg paa at skrive dens Epos (*Tider og Typer, Erasmus 1*, s. XXIX, Kbh. 1907).

Vilhelm Andersen opsummerer foreløbigt dannelsesstraditionens erkendelser. I sit anlæg rummer *Tider og Typer* dog et idealistisk forsøg på at behandle historien historisk: Den danske *ANDs* historie.

Anderledes ser det ud i Vilhelm Andersens hovedværk *Illustreret Dansk Litteraturhistorie* bind I-IV. Her træder selv åndshistorien i baggrunden.

„Efter eget udsagn har værket sin svaghed i det historiske og sit fortrin i det psykologiske. Arten af dets menneskeskildring træder klarest frem, hvor emnet er en person uden forfatter-skab ...“ (Jørgen Elbek, *Kritikkens gemæle*, s. 14 in: *Litteraturen i dag*, Kbh. 1970).

Hos Vilhelm Andersen drejes analysen over i det psykologiske, i socialisationen. Som Elbek konstaterer træder menneskeskildringen klarest frem hvor emnet er en person uden forfatterskab. Det bærende i fremstillingen hos Andersen er hans solidaritet med de personer, han skildrer, konstaterer Elbek. Solidaritet med borgerlige forfattere i en endnu ikke fuldt udviklet borgerlig tid. Det er derfor heller ikke så underligt at Vilhelm Andersens litteraturhistories svaghed er dens manglende historiske forståelse af sit stof. I organiseringen af litteraturhistoriens stof slår det psykologisk individualiserende grundlag helt ud i storstrukturen. Dannelsesstraditionens individualistiske udformning opløser i 2. bind helt perioden som historisk kategori, og Vilhelm Andersen går som konsekvens heraf over til at periodisere på individuelle forfatterskaber. 1700-tallet dels op i Holbergs, Ewalds og Baggesens samtid. I 3. bind foretages den berømte og berygtede opdeling af 1800-tallet i ti-år, der kombinerer dannelsesstraditionens individualisme med positivismens statistiske mentalitet. Om man vil, kan man opfatte det som et forsøg på dog at forholde sig til visse overindividuelle historiske udviklinger.

Man kan som jeg har gjort kritisere, at dannelsesstraditionen ikke har noget historiesyn. Men det er en logisk følge af den socialiseringsinteresse, der er grundlaget for hele dannelsesstraditionen. Bredere sagt fremstår dannelsesstraditionens historieløshed som en følge af dens karakter af borgerlig tænkning, og borgerlig tænkning i en for borgerskabet vanskelig situation. Denne tra-

dition forlænger erfaringer for borgerskabets kamp mod feudalismen til en gyldighed af almen karakter. *Den gør historiske erfaringer til vilkår.*

Hvorfor er det da galt at gøre historiske erfaringer til vilkår? Fordi det er en ideologisk fortolkning af historien, der argumenterer for de herskende tilstande, omend argumenterne hos forskere som Vilhelm Andersen kan antage yderst elaborerede former. Det felt, inden for hvilket jeg her har fulgt den borgerlige ideologiske konstituering og argumentation, er et historisk felt. Ud fra et historisk materiale søger den borgerlige ideologi at fastholde, at den selv lader sig tænke som en almen forestilling om livsvilkårene. Den tillægger sig selv værdi af naturlovmæssighed. Den ideologiske figur er gennem bearbejdelse af historisk materiale at påvise dette materiales fundamentale identitet. I denne forstand er da også alle borgerlige videnskabsmænd historiske orienterede i deres forskning. Kun få borgerlige skubber det historiske materiale af bordet.

Den ideologiske tankefigur bag den meste borgerlige forskning har sine steder ført til fejlslutninger, hvad angår historiens status som objekt for en kritisk videnskab. *Den borgerlige bearbejdning af historien kan under ingen omstændigheder sættes lig med historien selv.* Svaret på borgerskabets beherskelse af det historiske materiale (i lukkede arkiver, bevidste og ubevidste fejlfortolkninger, i en århundredlang tradition) er ikke at feje historien af bordet, men *at erobre historien fra borgerskabet.* Det gør den historiske analyse til en nødvendighed.

Det kan hævdes, at først den kapitalistiske produktionsmåde sætter frigørelsen fra naturtvangen som en dynamisk lovmæssighed. Først med vareformens subsumtionskraft sætter historien muligheden for en objektivt lov bunden historieopfattelse. Denne systematisering og lovmæssiggørelse af den historiske proces er bundet til den kapitalistiske produktionsmåde, men den er ikke identisk med den systemiske fremstilling af formlogikken, som Marx har givet i *Kapitalen*. Man kan sige, at udviklingsfaserne svarer til hovedlinjerne i Marx' fremstilling, hvis man betragter denne udvikling generelt, men den empirisk historisk forløbende udvikling er nok begrebet men ikke beskrevet med den systemiske fremstilling. Dette hænger sammen med flere forhold, hvoraf jeg blot skal nævne to. For det første konfliktuerer de

økonomiske formers expansion med de allerede givne organiserings- og materialitetsformer. På afgørende måder indlejres den kapitalistiske udvikling i det allerede historisk eksisterende. For det andet og vigtigst har formlogikkens ekspansive kraft nok sin egen dynamik, den er i en vis forstand den historiske udviklings subjekt, men den er et falsk subjekt for den historiske udvikling. Det er jo netop en betingelse for den kapitalistiske udvikling, at der etableres en klasse af lønarbejdere, der selv, hvor kapitalismen afsætter sine sociale organisationsformer (ja måske netop der), tvinges ind i kampen om den samfundsmæssige magt. Samtidig med at kapitalen eksisterer som falsk subjekt for den samfundsmæssige proces, eksisterer arbejderklassen som produktionsprocessens reelle subjekt, og *klassekampen som det reelle subjekts medium*.

Man kan, hvis man standser analysen ved en undersøgelse af formsubsumtionens egne indre lovmæssigheder, hævde, at det er tilstrækkeligt at undersøge den fuldt udviklede kapitalisme, fordi den i sig rummer opsummeret alle de faser, den borgerlige økonomi har gennemløbet. Dvs. den marxistiske analyse standses ved en synkron systemisk analyse af den moderne kapitalisme, men i så fald akcepteres kapitalen ikke blot som formlogisk subjekt for den historiske proces, men også som reelt subjekt. Kapitalismen fremstår da som en mekanisk fremadklaprende logik. Analysen af kapitalismen mister sin emancipatoriske effekt, og hvad der tilføjes af konkrete kampforestillinger må nødvendigvis blive udvendigt og påklistret. I en ny udgave reproducerer en sådan forståelse af kapitalismen væsentlige træk ved den borgerlige historieforståelse, dog uden at have borgerskabets principielle interesse for historien. En marxistisk forskning, der udelukkende orienterer sig mod det systemiske i Marx' analyse, berøves på det teoretiske plan muligheden for at opsamle historiske erfaringer og påtvinger derfor marxismen en spontaneistisk strategi.

Den marxistiske teori må, som jeg har søgt at argumentere for ovenfor, sætte klassekampen som kernen i det historiske studium, og det historiske studium som betingelse for forståelse af klassekampen. En ensidig prioritering af samtidshistorien og en logistisk forståelse af det kapitalistiske samfunds struktur er ikke blot historisk bornert, men en regression bag om borgerlige positioner.

En undersøgelse af det borgerlige samfund må bestå af en analyse af den kapitalistiske økonomiske fremvækst og vækstbetingelser, som disse bestemmes af formsubsumtionens interferens med allerede eksisterende betingelser formidlet gennem klassekampen. Undersøgelsen af det borgerlige samfund falder i to hovedområder. Dels en undersøgelse af kapitalismens objektive udviklingsbetingelser, dels en undersøgelse af disse betingelsers udtryk i klassekampens institutionaliseringer og ideologier. *Institutions- og ideologihistorie i vid forstand er fagets arbejdsområde*, hvad der forudsætter, at fundamentale analyser af kapitalismen allerede er til stede, en forudsætning der ikke er opfyldt i dag.

Hvis denne bestemmelse af fagområdet fastholdes, selv om det måske i lang tid endnu kun kan være pro forma, så sætter dette område gennem sine fremvækstbetingelser den historiske analyse. Både arbejderklassen og borgerskabet udvikler sine institutioner og teorier gennem en historisk proces, der afsætter de relevante institutioner til opsamling og bevarelse af klassernes historiske erfaringer. De institutioner, der spiller en afgørende rolle for resultatet af klassernes indbyrdes kamp udvikles i takt med de nye erfaringer, der fremkommer som en følge af ændrede produktions- og reproduktionsforhold, og institutionerne spiller en rolle ofte længe efter deres umiddelbare materielle eksistensbetingelser er forsvundet. Klassekampen udspilles ikke enkelt som en konflikt direkte formidlet af de på et givet tidspunkt eksisterende objektive (i produktionen eksisterende) betingelser for klassernes konfrontationer. Den udvikles, transformeres og fastholdes i historisk skabte institutioner. Således må undersøgelsen af den aktuelt eksisterende kapitalistiske samfundstotalitet udvides med en undersøgelse af denne totalitets historiske forudsætninger, institutionelt og ideologisk.

Eksemplerne på den historiske analyses nødvendighed turde være legio. I sin bog *Die Entstehung des Proletariats als Lernprozess* giver Michael Vester et eksempel på den historiske analyses betydning for udviklingen af en classes teori. I sammenhæng med kapitalismens udvikling fremstilles den engelske arbejderklasses kampbetingelser som forudsætning for den teori om samfundet som den engelske arbejderklasse kan tilegne sig, og derved bliver dens teori forståelig og kritiserbar. Den systemiske analyse er i dette eksempel den historiske analyses forudsætning,

men den er ikke identisk med den historiske analyse.

Vesters analyse holder sig til de kamperfaringer, som det engelske proletariat får direkte i forhold til produktionsprocessen, dvs. i direkte kamp med de kapitalistiske produktionsforhold, men også forhold, der historisk går forud for arbejderklassens konstituering som klasse, har betydning for arbejderklassens historiske konstitueringsproces. En analyse af arbejderklassens stilling idag ville være ufuldstændig uden en analyse af de institutionelle betingelser, der er sat af borgerskabet, for klassernes indbyrdes forhold. Det borgerlige samfunds omformning af den feudale familieinstitution er et klassisk eksempel på dette forhold. En institution, der er udviklet før det borgerlige samfunds opståen, omformes efter de nye reproduktionskrav, og den bliver også arbejderklassens organisationsform (omend med modifikationer). Gennem sit individualistiske organiseringsprincip bliver en borgerlig institution et middel til at hæmme udviklingen af kollektive organiserings- og erfaringsformer. I princippet er denne organiseringsform ikke relevant for den udviklede kooperativt organiserede kapitalistiske produktionsproces, men alligevel er det den historiske form, hvori reproduktionen af arbejdskraften finder sted. I boligbyggeri, trafiksystem, retsvæsen ... genfindes denne borgerlige organisationsforms partikulariserende virkninger.

På tilsvarende måde er en historisk fastlæggelse af den borgerlige offentlighed og en analyse af oplysningsfilosofien nødvendig for at forstå socialdemokratiets udvikling som arbejderparti. Den socialdemokratiske strategi for udviklingen af socialismen ligger på en række områder i forlængelse af den klassiske borgerlige oplysningsfilosofi, og den borgerlige offentlighed er den institutionelle ramme for denne strategis gennemsættelse. Socialdemokratiet knytter sine forestillinger om „overgangen“ til socialismen sammen med en ekspansion af den offentlige sektor som center for den samfundsmæssige kontrol med kapitalismen. Dvs. at det definerer sine egne muligheder parallelt med det klassiske borgerskabs muligheder. Det afsnører sin konflikt med kapitalismen til blot at være en abstrakt diskussion af samfundets udvikling kombineret med kontrolforanstaltninger med kapitalismens vildskud. Det ses i partiets sociallovgivning, dets kulturpolitik, i dets arbejdsmarkedslovgivning. Uden et dybtgående

kendskab til klassisk borgerlig tænkning lader socialdemokratiet sig ikke analysere. Det er blandt andet socialdemokratiets offentlighedsstrategi, som det definerer i forhold til en vedvarende udvikling af kapitalismen, der opløser tilløb til proletarisk kulturpolitik. *Den klassiske borgerlige offentlighed er model for den moderne reformisme.* I dette felt mødes de to klasser på en måde, der ikke lader sig forstå uden om den historiske analyse.

I den politiske situation, som vi i øjeblikket befinder os i, gælder noget tilsvarende i endnu højere grad for analysen af småborgerskabet. Glistrup-bevægelsen definerer sig selv, til tider eksplicit, i forhold til det tidlige borgerskabs erfaringer. Uden smålige hensyn til de historiske muligheder udvikler småborgerskabet idag en politisk strategi, der henter sin model i absolut forstand fra det progressive borgerskab fra 1700-tallet. Den klassiske liberalismes laissez-faire politik kan siges at være på dagsordenen. Også det kalder på den historiske analyse. *Ved en undersøgelse af den moderne kapitalisme og det borgerlige samfund udvider undersøgelsesfeltet sig også til at omfatte det borgerlige samfunds genese.*

Det kan hævdes, at Marx' beskrivelse af de førkapitalistiske produktionsmåder rummer et forskningsmæssigt afkald (Schanz, *Til rekonstruktion af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*, Århus 1973, s. 160), fordi disse analyser „ikke intenderer at give en immanent udvikling af disse (produktionsmåder)“. Man kan også konstatere, at Marx ikke medtager sine analyser af de prækapitalistiske produktionsmåder i kapitalen, der rummer den færdige fremstilling af den kapitalistiske produktionsmåde. Her må man imidlertid, som der tidligere er blevet gjort opmærksom på, skelne mellem den almene fremstilling af kapitalismen og den empirisk historiske genese, (også selv om den historiske proces gennemløber faserne i samme rækkefølge, som de formlogisk placerer sig i forhold til hinanden). At den formlogiske bestemmelse af kapitalismen i almenhed lukker sig historisk bagud ved etableringen af den kapitalistiske produktionsproces, eller måske snarere varebyttet som generelt økonomisk faktum, betyder ikke at denne historiske periode (hvor vanskelig den iøvrigt er at bestemme præcis) er tilstrækkelig til oparbejdning af kapitalismens historie. De feudale organisationsformer spiller deres rolle for den empiriske bestemmelse af ka-

pitalismens udviklingsproces. Den feudale stats rolle for skabelsen af kapitalistiske produktionsforhold er det klassiske eksempel på dette forhold. Ud af de politiske modsætninger mellem klasserne i det feudale samfund vokser enevælden som ny statslig organisationsform. Med enevældens endelige sejr opstår de i forhold til kapitalismen helt eksterne forhold, der endeligt skaber forudsætningerne for den kapitalistiske produktionsmåde. Det ligger i enevældens placering i forhold til de feudalt producerende samfundsområder, at den med nødvendighed må gøre sig afhængig af udviklingen af pengeøkonomien. Det, der er et resultat af specielle udviklinger inden for det feudale samfund, bliver løftestang for kapitalismens udvikling. Merkantilismen er i store perioder enevældens statsræson, og med det følger udviklingen af en handels-, told- og skattepolitik, der afgørende knækker den feudale naturalieøkonomi. Men denne udvikling er ikke et resultat af allerede punktvis udviklede kapitalistiske produktionsforhold. *Den empiriske analyse af kapitalens genese peger ud over den systemiske analyses logisk satte grænser.*

I indledningen til Grundrisse overvejer Marx, hvad det er der gør beskæftigelse med den græske kunst påtrængende:

„Men vanskeligheden ligger ikke i at forstå, at græsk kunst og epos er knyttet til visse samfundsmæssige udviklingsformer. Vanskeligheden er, at græsk kunst og epos endnu giver os kunstnydelse og i [en] vis relation gælder som norm og uopnåeligt forbillede.

En mand kan ikke igen blive til et barn; han kan kun blive barnagtig. Men fryder barnets naivitet ham ikke, og må han ikke selv igen på et højere trin stræbe efter at reproducere barnets sandhed? Kommer enhver epokes egen karakter i natur-sandhed ikke til live i barnenaturen? Hvorfor skulle menneskehedens historiske barndom, hvor den udfolder sig smukkest, ikke udøve evig tillokkelse som et aldrig genkommende trin? Der findes uvorne børn og gammelkloge børn. Deres kunsts tillokkelse for os står ikke i modsætning til det uudviklede samfundstrin, på hvilket den voksede. Den er derimod et resultat heraf og hænger snarere uadskilligt sammen med, at de umodne samfundsmæssige betingelser, under hvilke den opstod, og som var de eneste, under hvilke den kunne opstå, al-

drig kan komme igen“ (Marx, *Grundrids*, s. 29 f., Aarhus 1974).

Lad nu citatets status være, hvad den være vil, (de æstetiske betragtninger skal jeg ikke kommentere), så rummer det forklaringsansatser, hvis perspektiver er langt videre end dem jeg hidtil har diskuteret. Man kan opfatte citatet som et udkast til en æstetik, der udvikler sig af den historisk „eksistentielle“ interesse i kendskabet til egne forudsætninger. De historiske perioder har interesse alene qua deres historiske eksistens. Ifølge denne opfattelse vil selv perioder, der historisk er ophævet i nye sociale og bevidsthedsmæssige strukturer, apriori have interesse. Jeg tror imidlertid, at det er vigtigt for forståelsen af citatet, at Marx specielt understreger den græske kultur som interessant. Dermed giver også fortolkningen af hele citatet en drejning i en anden retning. At fremhæve det „unormale“ og det „gammelkloge“ ved en kultur understreger vel netop denne kulturs historiske insignifikante karakter. *Når grækerne fremhæves som normale børn må det her betyde at bestemte kulturelle former er eksistente inden for kulturer, som er langt senere.* F. eks. den borgerlige. Det er en tankegang som ikke er ukendt inden for den marxistiske diskussion. Det er Sohn-Rethels intension, at rekonstruere de elementer i den borgerlige tænkning, der ligger forud for det borgerlige samfund selv. Hans bog *Geistige und körperliche Arbeit* (Surkamp 1970, da. udg.: *Håndens og åndens arbejde*, Rhodos 1975) er et forsøg på at følge konstitueringer af subjekt/objektadskillelsen (som den konsekvent udvikles af borgerlige filosoffer, som f. eks. Kant) bag om det borgerlige samfund. Sohn-Rethel ser en forbindelse mellem udviklingen af simpelt varebyttende samfund og udarbejdelsen af subjekt/objekt adskillelsen. Hans løsning kan forekomme kritisabel, hvad der på ingen måde gør problemstillingen irrelevant. I denne sammenhæng bliver den historiske undersøgelse derfor mere end en historisk rekonstruktionsbestræbelse. Den er en undersøgelse af dominante erkendelsesstrukturer, der har været og er en forudsætning for kapitalismens og borgerskabets udvikling.

Det er et ofte fremført argument mod beskæftigelse med prækapitalistiske samfundsformationer, at kapitalismen med nødvendighed betyder opløsning af tidligere naturgroede kulturer, den

historiske undersøgelses emancipatoriske bestræbelse tilintetgøres derfor af den kapitalistiske produktionsmådes marginaliserende effekt på alle tidligere kendte samfunds- og bevidsthedsformer. Feudale institutioner opløses af kapitalismens praktiske kritik, længe inden det er muligt at formulere et videnskabeligt opgør med dem. På en række felter kan man da også konstatere at kritikerens arbejde er blevet gjort af historien. Religionskritikken hører forrige århundrede til. *At afdække kritikkers arbejdsfelt er derfor den historiske undersøgelses første opgave.* Men ligesom det enkle varebytte indgår i ethvert kapitalistisk kredsløb, således findes der også bevidsthedsstrukturer, hvis oprindelse ligger før kapitalismens epoke, og som har afgørende betydning for det borgerlige samfund og dermed for kritikken.

Jeg har ovenfor søgt at påpege, at der findes strukturer, der, skønt de er udviklet i prækapitalistiske samfundsformationer, afgørende påvirker materielle og ideologiske forhold under kapitalismen. Undersøgelsen af de *transcenderede momenter* forudsætter undersøgelse af præborgerlige samfund. Dette er dog forhold der såvel kvalitativt som kvantitativt er mindre vigtige end de omformninger og nyskabelser, der opstår i løbet af det kapitalistiske samfunds udviklingsproces. Det er karakteristisk for denne proces, at den har subsumtionens karakter. Den udvikler sig som en omstrukturering af så godt som alle samfundsmæssige former af såvel materiel som ideologisk art. Det betyder, at de transcenderede momenter indgår på en ny måde i samfundsstrukturen. Hvis jeg fører eksemplet med subjekt/objekt-problematikken videre, betyder det, at det først er med kapitalismens udvikling, at subjekt/objekt adskillelsen overgår fra at være en tilfældig lejlighedsvis adskillelse, der finder sted med varebyttet, til at være selve kernen i forholdet mellem arbejder og produktionsmiddel. Eksproprieringen af produktionsmidlerne, som Marx sætter som kriterium for kapitalistiske produktionsforhold, knæsetter subjekt/objekt adskillelsen som stabil, nødvendig og altomfattende form, hvad der er forudsætningen for, at der kan teoretiseres og handles praktisk ud fra dette princip. Således får subjekt/objekt-adskillelsen med kapitalismen sin endelige afgørende uddybelse.

På trods af dette må det fastholdes som det væsentlige, at kapitalismen gennem sin immanente dynamik først og fremmest

har en marginaliserende effekt i forhold til de historisk overlevede forhold. Ved en gennemgang af det borgerlige samfunds historie vil man derfor gang på gang støde på *marginaliserede momenter*. Kapitalismen omvælter, i det omfang det er muligt, de naturgroede og tidligere historisk producerede forhold. Menneskets naturgroede muligheder, egenskaber og kvalifikationer søges organiseret ud fra den kapitalistiske produktionsproces. Den kapitalistiske epoke er derfor et langt opgør med naturgroet og historisk udviklede menneskelige eksistensformer. Den kapitalistiske produktionsmåde konstituerer ikke en antropologi, men indebærer en *negativ antropologi*. Den negative antropologi hænger snævert sammen med kapitalismens civilisatoriske effekt. Den afvikler ideologier, der tilhører primitive naturafhængige kulturer, den udvikler den naturvidenskabelige tænkning, etc. Men kapitalismen betyder samtidig en ophævelse af subjektet som organiseringsprincip for social adfærd. Under kapitalismen fortrænges derfor en række historisk kendte aktivitets- og tænkeformer. Således fortrænges under kapitalismens historiske udviklingsforløb sanselighed i videste betydning, det er karakteristisk for denne fortrængningsproces at den rammer alle inden for det borgerlige samfund. *Det lader sig derfor ikke gøre at rekonstruere marginaliserede bevidstheds- og oplevelsesformer ud fra det borgerlige samfund selv*. For at få øje på de marginaliserede bevidstheds- og oplevelsesformer må de iagttages ud fra samfundsstrukturer, der ikke er underlagt tingsliggørelsen som dominantstruktur.

En undersøgelse af kapitalismens totaliserende fortrængningsbevægelser kan udvikle sig i *brudfladen* mellem de historiske epoker. Men den historiske viden, der er forudsætningen for at gennemføre en påvisning af kapitalismens fortrængninger, er ikke kun vigtig for en *hermeneutik*. F. eks. kan barokken være gennemgangsled til en forståelse af den borgerlige rigiditet, idet dens formuleringer omkring seksualitet og sanselighed på afslørende vis kaster lys over den borgerlige epokes. Endnu en tid lader det borgerlige samfund sig kun iagttage udefra på et prækapitalistisk grundlag.

Den funktion, som arbejdet i den historiske brudflade kan have, har jeg foreløbig understreget med henblik på dets betydning for fortolkningen af det borgerlige samfund, men ret beset

er det afgørende måske nok, at netop dette arbejde lader det borgerlige samfund fremstå som et historisk produceret samfund, der i sin konkrete form er unikt, men ikke derfor hæver sig ud af den historiske proces. Naturalisering af de samfundsmæssige processer og dermed almengørelsen af den borgerligt-kapitalistiske epoke, hvad enten det er som argument for de kapitalistiske produktionsforhold eller det er som argument for det borgerlige individs almengyldige karakter, lader sig kun ophæve ved at indsatte den borgerlige epoke på sin plads i den historiske proces. Til dette kræves et studium af borgerskabets forhistorie. *Rekonstruktionen af det borgerlige samfunds historiske karakter kræver, og det lyder nu næste tautologisk, et historisk studium.*

Jeg har fremhævet tidligere at den borgerlige videnskab gør historiske erfaringer til vilkår. *Den kritiske videnskab gør de borgerlige vilkår til historie.*